

נומריקון

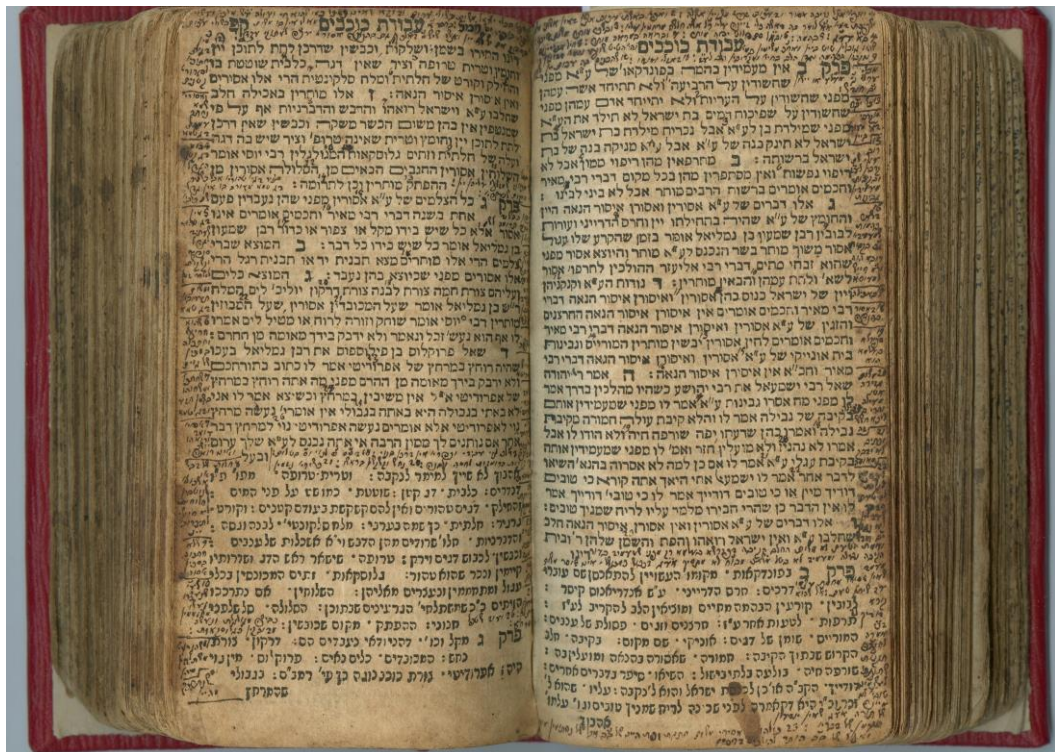
מסע ביבליוגרפי - גליון 32 / כסליו תשע"ו

צנזורה בספר "זרע ישראל" לרבי ישראל ליפשיץ

לפני מספר חודשים הגיע למשרדי "קדם" כרך משניות קטן, שנדפס באמסטרדם תע"ג (1713), בדפוס שלמה פרופס. הכרך כולל את כל ששת סדרי המשנה, עם הפירוש הקצר "קב ונקי" לרבי אלישע ב"ר אברהם.

דפי כרך זה מלאים באלפי הגהות שנכתבו בכתב-יד צפוף וזעיר. לאחר בדיקה קצרה התברר לי שמדובר בכרך המשניות שהיה שייך לרבי ישראל ליפשיץ, הגאון הנודע בעל פירוש "תפארת ישראל" על המשניות, וההגהות מכילות את תוכן חיבורו האחר על המשנה - "זרע ישראל". [הכרך יוצג למכירה ביום רביעי הקרוב, כ' כסליו תשע"ו].

החיבור "זרע ישראל" - בשונה מ"תפארת ישראל" - פחות מפורסם וידוע, וזאת על אף שנדפס מספר פעמים¹. מדובר בפירוש קצר ותמציתי על ששה סדרי משנה, כפי שנכתב בשער המהדורה הנדפסת: "פירוש קצר ומספיק, המכלכל בתוכו תמצית כל פירושי המפרשים הרע"ב והתו"ט והגר"א וכו' בקיצור נפלא ולשון מדוקדק, באותיות קטנות וציונים איש על דגלו חונים".

אף חיבור זה, בדומה לחברו, מסודר באמצעות אותיות המסומנות בתוך טקסט המשנה, ואשר מפנות לפירוש שבשוליים.

בהקדמה לפירושו מציין המחבר מספר תועלות בחיבור זה: א. "למתחילים אשר עדן לא נסתה כף רגלם הצג בקשרי מלחמתה של תורה... ללמוד כל התורה על רגל א' כמשחל בניתא מחלבה ודמי ליה כמאן דמנחה בכיסתיה". ב. לתלמידי חכמים - החיבור ישמש כתזכורת לדברים שהם כבר יודעים. ג. להולכי דרכים - "לכל הולכי על דרך שיחו, אשר ישארו בחיקו, ותהי לו אומנת... בלכתו בדרך...".

לפנינו כרך המשניות שאותו נשא המחבר רבי ישראל ליפשיץ, ובו כתב (אולי בנסיעותיו?) תוך כדי לימודו את הגהותיו שהפכו לבסוף לחיבור "זרע ישראל". יחד עם זאת, ההגהות שבכתב-יד אינן תואמות במדויק את הנוסח שנדפס.

רבי ישראל ליפשיץ החשיב מאד את חיבורו זה, עד שבצוואתו הורה לבניו ללמוד ממנו בקביעות: "אתם בני... הזהרו ללמוד כל יום בשחרית לכה"פ דף א' במשניות עם חיבורנו זרע ישראל, ולחזור עליו בערב...".

בהמשך, כותב רבי ישראל לבניו כי במהדורה שנדפסה בוויילנא שלטה יד הצנזור הרשע: "בספרי זרע ישראל נזחלו כמה שגיאות וחסרונות מהרשע צענזור בוויילנא על כן כל א' מכם יזדרז להעתיק התקונים שתקנתי משגיאות וחסרונות ההם, בספר זרע ישראל שאני לומד בתוכו...". כפי הנראה, כוונתו שידקו את התיקונים שתיקן בטופס המודפס של המהדורה שהיה ברשותו (ולא בהגהותיו שבכתב-יד הנמצאים לפנינו)².

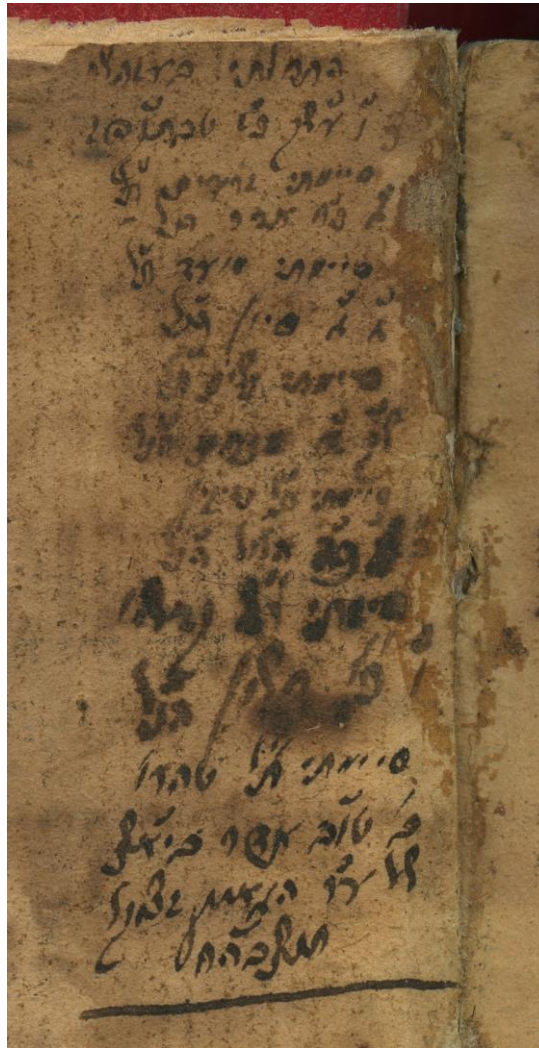
¹ בפעם הראשונה - בוויילנא תרל"ד בחיי המחבר; ולאחר מכן, בוויילנא תרמ"ו, תרמ"ט, תרנ"ז, תרס"ב; ווארשא תרס"ה, תרע"ז; ולאחר מכן מספר מהדורות בארץ ישראל (ומכאן שטעות מה שכתב הרב מרדכי מאיר, במאמרו המקיף "ר' ישראל ליפשיץ זצ"ל - תולדותיו וכתביו", ישורון לב [ניסן תשע"ה], עמ' קסא, שמצאת המהדורה הראשונה לא יצא הספר לאור בשנית).

² הרב מאיר במאמרו הנ"ל, כותב כי בשנת תשס"א החלו להוציא לאור מחדש את הספר "זרע ישראל", ומציין כי "המוציאים לאור לא מזכירים את הצנזורה שהייתה במהדורה הראשונה". נקווה שהמול"ם תקנו לפחות את שיבושי הצנזורה הבלתיים כגון אלו המובאים בדוגמאות להלן.

להלן מספר דוגמאות של התערבויות צנזורה, שמצאתי בבדיקה מהירה במקומות שבדרך כלל מועדים לפורענות (אם כי יתכן כמובן שישנן התערבויות נוספות, ואולי קשות מאלה):

1. ב'פעמוני זהב' - בראש סדר זרעים, אות ט: "לא היו ב'ד בזמן הבית יכול לבטל דברי ב'ד חברו....".
2. עירובין, פרק ו, משנה א: "הדר עם עובד כוכבים בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב" = ב'זרע ישראל' שם, אות א: "כותי או צדוקי ואפיקורס בזמן הבית".
3. בבא קמא, פרק א, משנה ב: "נכסים של בני ברית" = אות יז: "לאפוקי עובדי גלולים".
4. שם, משנה ג: "וע"פ עדים בני חורין ובני ברית" = סימון לאות יז הנ"ל.
5. שם, פרק ו, משנה ה: "נגח עבד או אמה" = אות טז: "כנענים בימי הבית שטבלו לקבל דת יהדות".
6. שם, פרק י, משנה ב: "המציל מן הנהר או מן הגייס או מן הליסטים" = אות יא: עובדי גלולים.
7. גיטין, פרק ד, משנה ט: "המוכר את שדהו לעובד גלולים וחזר ולקחה ממנו ישראל, הלוקח מביא ביכורים מפני תיקון העולם" = אות מג: "אפי' גדלו ברשות עובדי גלולים, מדאון[רייתא] לא היה קניין לעובדי גלולים בא"י".
8. עבודה זרה, משנה א: "לפני אידיהן של עובדי כוכבים" = אות א: "איד בל[שון] רומי יום ט"ו או י"ג בחודש והוא היה לאבן פנה במספר החדשים של הרומיים, ויען כי מדבר במסכת זו מדיני ישראל בימים האלה נגד הרומים ושאר עובדי גלולים של זמניהם, לכן מתחיל במלה זאת, וגם כל ימים טובים שנמצאים במסכת זו הם חגי רומים...".
9. שם, פרק ב, משנה א: "אין מעמידים בהמה בפונדקאות של עובדי כוכבים" = אות א: "יען כי חבור המשנה או חכמי התנאים הראשונים התחילו שלש מאות שנה טרם הגלות הדת החדשה של אחינו הנוצרים, אשר הפיצה מוסר ומדות טובות על פני כל הארץ, והעמים העו"ג [העובדי גלולים] אשר בימים הראשונים של חבור [ה]משנה היו שטופי זמה, חשודים אשפיכות דמים, ואת ה' לא ידעו, לכן נתנו דיני שמירה האלו במסכתא זו לבני דורם, אבל אחרי כן כאשר רחם ה' על הארץ, וכל האומות, הן הנוצרים והן הישמעאלים התנדבו לתת כבוד לתורת אלהינו, ולעשותה ליסוד גם לדתיהם, כל המפרשים של המסכתא זו פה אחד יאמרו כי אין הדינים האלו נוהגים בזמן הזה"³.

³ בולט לעין כי שתי הדוגמאות האחרונות הן הערות ארוכות במיוחד, שאינן אופייניות כלל לסגנון החיבור הקצר והמתמצית.

רשימת זמני התחלת הלימוד והסיומים בסוף כרך המשניות:
 "התחלתי בעזה"י ו' עש"ק.... סיימתי זרעים... סיימתי מועד... סיימתי ת"ל [תהלה לאל]
 טהרו' [ת] ב' [יום] ט"ב אדר ביא"צ [ביאר-צייט] של ע"ר [עטרת ראש] הגאון זצוק"ל
 תנצב"ה" [אביו, הגאון רבי גדליה ליפשיץ, נפטר ב"ז אדר א' תקפ"ו].

לסיום, אעיר הערה נוספת:

כפי שראינו, את חיבורו 'זרע ישראל' כתב רבי ישראל ליפשיץ על כרך משניות עם הפירוש המפורסם 'קב ונקי', אף הוא פירוש קצר מאד ותמציתי. והנה, המהדורה הראשונה של 'זרע ישראל' שיצאה בחיי המחבר (ווילנא תר"ד), נדפסה אמנם ללא הפירוש 'קב ונקי', אך מאז נדפס החיבור באופן עקבי לצד הפירוש 'קב ונקי'. האם היה זה במכוון, מתוך ידיעה שהפירוש 'זרע ישראל' נכתב במקור לצד הפירוש 'קב ונקי'? ואולי יש כאן רק העדפתם של המדפיסים להכניס שני פירושים קצרים זה לצד זה?

חלק ראשון

"כתב האשכנזים" בדפוס - אמסטרדם, 1714 / ספרות ה"אגרונים"

בשנת תע"ד (1714) נדפס באמסטרדם הספר 'תקון סוחרים ותקון חלופים', הכולל נוסחאות לדוגמה של שטרות וחוזים עסקיים, ב"אשכנזית-יהודית" (יידיש).

ספר זה הוא חלק מז'אנר ספרותי גדול של ספרים הנקראים 'אגרונים' (בריוונשטעלערס), המכילים דוגמאות לכתובת מכתבים ואגרות, שטרות, חוזים והסכמים (ראו קישורים בסוף).

את הספר חיבר וליקט יוסף מארשן, ואילו חברו משה בענדין וצבי הירש שעברשין.

זוה לשון השער:

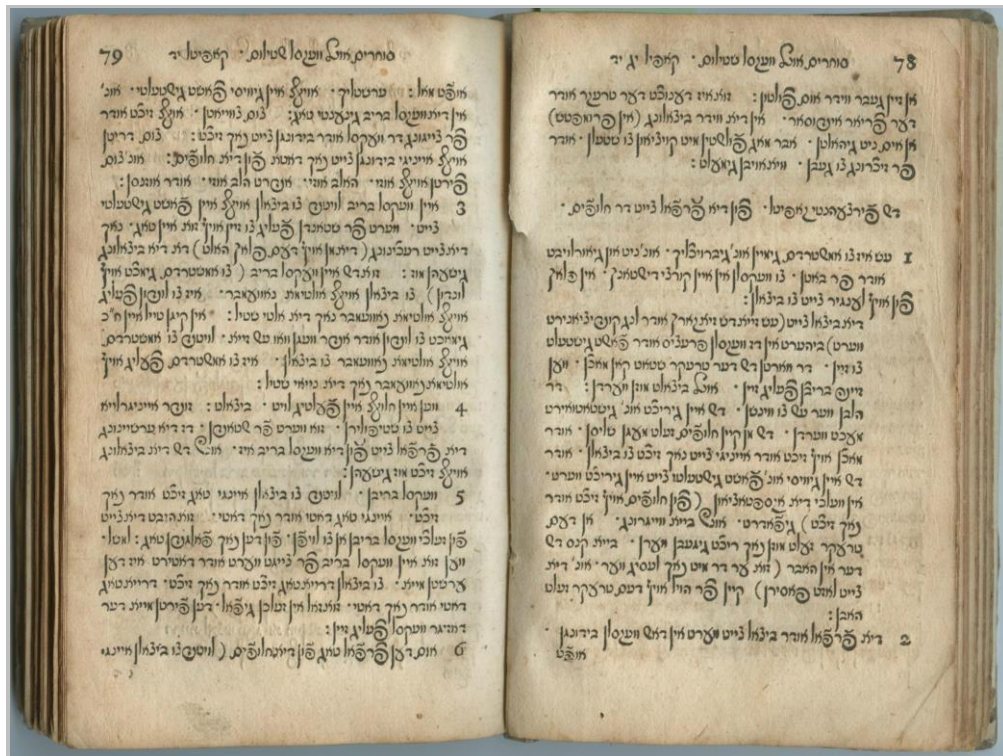
תקון סוחרים ותקון חלופים

אשר הביאו לבית הדפוס המשותפ"ם, הלא המה כהר"ר הירש שעברשין וכה"ר משה בענדין ויוסף מארשן; וע"י השלישי נלקט ונחבר ולא על ידו לבדו, כי אם מכמה וכמה ספרי אומות העולם אשר כתבו תקונא ודינא דמלכותא, הכל באר היטב, כאשר עיניכם במשרים תחזינה.

נדפס ע"י הנ"ל באמסטרדם

בשנת תעד לפ"ק

המיוחד במהדורה זו הוא שכל הספר נדפס בגופן (פונט) של כתב-אשכנזי רהוט.
הנה דוגמה מעמודי הספר (סריקה של הספר במלואו ניתן למצוא כאן):

בראש הספר מופיעה הסכמה (באותיות מרובעות!) של רבה האשכנזי של אמסטרדם באותם ימים, רבי צבי הירש אשכנזי, הלא הוא ה"חכם צבי", אשר מגן על זכות היצרים של המר"ל ואוסר על שימוש בגופן הזה ללא רשותו.

ה"חכם צבי"

עשרים שנה לאחר מכן, בשנת תצ"ד (1734), נדפס באמשטרדם ספר נוסף שחיבר יוסף מארשן, אף הוא ב"כתב האשכנזים". ספר זה נקרא "לשון זהב" (סריקה שלו נמצאת כאן). [ספר זה הוא 'חלק שני' של הספר 'חנוך לנער' שנדפס אחריו - ראה להלן].

להבדיל מהספר הקודם שיועד לסוחרים, החלק הזה שווה לכל נפש.

לשון זה"ב שהוא מכתם לדוד:

נבא צבא אגרות לאומים • ואנשים חשובים • לרבים ותאומים :
 אלה מוריד ומחדש כפי אצולו • לירות הלא טמא אפי' ביהמ"ד :
 הראשון אדם חלוב ומב בית דין • אשר בתורתו יתעלה :
 לילה ולפניו • אנהיגי הנהלה • יאצח בו פאר ושבת הנהלה :
 ולאחר חלובים אשר נבנו בטאות • יאצח תהלה סודית :
 והבן הרזה לעמוד עטרה ארמז אביו איך יבחר במאורי פיו :
 והאב האמצע לאומים • לבנו • לאמו כלשון זהב • כרצונו :
 ועליו החתך בזכרו אכלו • בדברים שניתות אהרנות חבבתו :
 והנה אשר אהבתו או נזפר • תגלה חבתה במאורי פיו :
 ולחם האבן ברחמי' לניס • לשכח דרכונו ולהסיר יגיונים :
 ועוד כהבים ואנשים חרים • בספר הזה הוא אבומרים :
 יגלו ילאח האוכר ופניו • כסודות פניו • כל אצח בעולם :
 בדמים אצחים תוכלו לרעות • ולאת ברחמי' הנהלה אהבתו :
 אכן לא תחוסו על חסדיכם • וה' ילאח ברחמי' בעולם יריכם :
 ויגלה לנו באהרה את אסתר • ויחמור זה היום אשר קיינו :
 אמן :

באמשטרדם

בבית ובדפוס

נהרד שלמה בן נהרד יוסף בן ויל פרופס
מובר בפדים

שפ קול חתן וקול כלה אפי

חלק זה הוא מעניין ו"צבעוני" במיוחד, שכן בו אנו מוצאים דוגמאות למכתבים בתקופת השידוכין והאירוסין, מכתבים בין המחותנים, בין החתן לכלה, הזמנה לחתונה, ברכות לברית מילה ולפדיון הבן, מליצות פתיחה למכתבים, ועוד.

(19)

בידאנע ברייטלעך חתן און דיאל כלה נאך ער איז
גייטלעך האט:

באט: ואל ניכט לויט אונזערע ווערן - דיזשענט גרעטלייט איינס
היט: איר אליר געהאטער וואו ווייט איך ווערען: צו וואסער
אונ' צו איר איבער אונזער חתן טוהי איך איך נעגן: אונז
גייטלעך האט:

בשנת תק"ג (1743) נדפס החלק הראשון של ספר זה, שנקרא 'חנוך לנער', אף הוא באותיות כתב אשכנזי, אך אותו לא ראיתי.

[על ז'אנר ספרות האגרונים, ראו: דב רפל, "ביבליוגרפיה של אגרונות יהודיים", סיני, כרך קיג, תשנ"ד, עמ' נג-עט; יהודית הלוי צוויק, תולדות ספרות האגרונים (הבריוונשטעלערס) העבריים (מאה 16 - מאה 20), תל אביב 1990. (וראו גם בבלוג 'עם הספר' - כאן). על יוסף מארשן ופועלו כתב בפירוט 'שאצקי, די הקדמות צו יוסף מארשן חיבורים', ייווא בלעטער 13, ווילנא 1938, עמ' 377-389 (תודה ליעקב מאיר על ההפניה). וראו בבלוג 'נוטריקון' (כאן), קישורים לסריקות של ספרי אגרונים הזמינים ברשת.]

הרב ישראל פלס שקרא את הדברים הנ"ל כתב לי כדברים האלה:

"חוששני שבנקודה אחת יש במאמר פרשנות לא נכונה: לענ"ד, כאשר החכם צבי בהסכמתו מדבר על 'כתב אשכנזים' הוא אינו מתייחס כלל לפונט, אלא לתוכן הספר שהוא 'כתבים' [=מכתבים, אגרות] של אשכנזים.

ואלה נימוקי: (א) החכם צבי אוסר להדפיס "שום איגרת" - למה לא אסר ספרים? (ב) הוא אוסר אופנים שונים "ואפילו באל"ף ב"ת או תשר"ק או שאר אופני הכתיבה" - האם בשימוש בגופן יש משמעות לסדר א"ב או תשר"ק? הרי הפונט נשאר אותו פונט בכל טקסט! (ג) האיסור הוא למשך שש שנים מתום הדפסת הספר. זהו זמן מקובל שנתנו למדפיס ספר למכור את כל המהדורה ללא שיקום לו מתחרה שידפיס אותו ספר. אולם, אם מדובר בגופן הרי שהנושא הוא זכויות יוצרים, וצריך היה לאסור את השימוש בגופן לעולם, אלא אם כן תתקבל [אולי תמורת תשלום] הסכמה של יוצר הפונט או יורשיו ויורשי יורשיו?

מטעמים אלה אני נוטה לפרשנות דלעיל, שהחכם צבי אסר להדפיס את תוכן הספר, שכולו אגרות, הן כצורתן והן [כפי שנהגו פלאגיאטורים] בשינוי סדר, בהחלפת שמות וכד'..."

למרות דבריו הצודקים, לא השתכנעתי לגמרי, מאחר ובלשון ההסכמה נכתב: "דמות תבנית הכתב והמכתב...", "כתבנית כתב האשכנזים...", ולהבנתי יש כאן התייחסות לצורת האותיות. אשמח לשמוע את דעתכם בעניין.

הקיסר, האפיפיור והמלך - מתוך מחזור בכתב-יד - רומא, 1818

ל"קדם בית מכירות" הגיע כתב-יד, ובו מחזור תפילות ופיזטים, "כפי מנהג ק"ק [קהילת קודש] ספרדים של בני כנסת קאטאלאני". כתב-היד נכתב ברומא, בשנת תקע"ב - 1818. בראש כתב-היד שער מאוייר נאה.

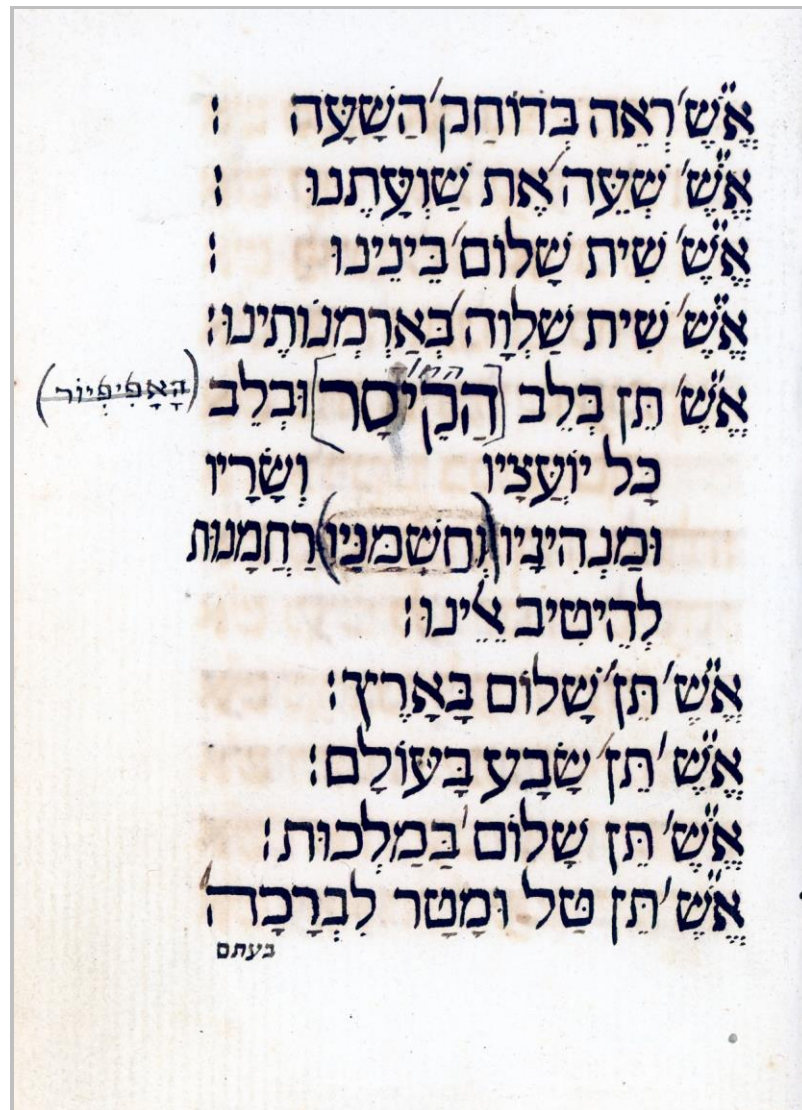
היהודים ברומא, כמו בערים אחרות באיטליה, היו מאורגנים בקהילות קטנות - לפי ארצות מוצאם: אשכנזים, "איטליאנים" (איטלקים), "קאטאלנים" (ספרדים), ו"לואנטינים" (מזרחיים. מלשון: Levant). הנוסח והפיזטים במחזור זה הוא, כאמור, לפי מנהג הספרדים - "קאטאלנים".

כשבדקתי את כתב-היד מצאתי משהו מעניין:

בנוסח "אלהינו שבשמים" שנאמר לאחר חזרת הש"ץ בשחרית של יום הכפורים, מופיעה בין היתר הפסקה: "א"ש [אלהינו שבשמים] תן בלב הקיסר ובלב כל יועציו ושריו, ומנהיגיו וחשמניו, רחמנות להיטיב אלינו".

והנה, בשלב מאוחר יותר, הסגיר מישוהו בסוגריים (כסימן מחיקה) את המילים "הקיסר" ו"חשמניו", וכתב בשולי העמוד: "האפיפיור".

זמן מה לאחר מכן, נמחקה גם המילה "האפיפיור" בהעברת קו, ותחת זאת נכתב (מעל המילה "הקיסר"):
"המלך".

ההסבר לכך פשוט, ומשקף בצורה יפה את אירועי המאה ה-19 באיטליה.

בשנת 1818 - שנת כתיבת המחזור - היתה רומא (ואיטליה בכלל) תחת חסותו של נפוליאון, ולכן נכתב בנוסח התפילה: "הקיסר".

אולם, לאחר תבוסתו של נפוליאון, ובעקבות קונגרס וינה שהתקיים בשנים 1814-1815, חזרה רומא לחסותו של האפיפיור, כחלק ממדינת האפיפיור, ואז תוקן הנוסח בכתב-היד ל"האפיפיור".

כמה עשורים לאחר מכן, בשנת 1870, סופחה רומא לאיטליה המאוחדת, תחת שלטונו של המלך ויטוריו אמנואלה השני, ושוב הוצרך בעל כתב-היד לתקן את הנוסח שבמחזור ל"המלך".

על נחיצות העיסוק במוסר יחד עם לימוד הגמרא / שיר נוסף על פרקי "חובות הלבבות"

במאמר בגליון הקודם הזכרתי את "קיצור חובות הלבבות" שנדפס פעמים רבות בעילום שם מחברו, אך פרופ' ישראל תא-שמע⁴ ייחס אותו לר' אשר ב"ר שלמיה מלוניל. ר' אשר היה אחד מנכדיו של רבי משולם "הגדול" - ראש הישיבה בלוניל ומחכמי פרובנס הנוודים במאה ה"ב (אחד מתלמידיו היה הראב"ד בעל ההשגות).

בהקדמת ר' אשר מלוניל לקיצורו מצוי חומר רב ערך לתולדות הישיבות בפרובנס, וכפי שמאריך על כך תא-שמע במאמרו הנזכר. בין היתר, כותב ר' אשר על הבעיות שנולדו כתוצאה מכך שהעיסוק במוסר הוזנח, והתלמידים עסוקים בלימוד הגמרא בלבד, "כי נטבענו בעמקי תלמוד הבבלי אשר יאריך לימודו כל ימי חיינו יומם ולילה, ולא יכולנו לצאת ידי חובתנו, כי קצרה דעתנו לרוב הדברים והקושי והפירוקים..."

לא זו בלבד, ר' אשר טוען כי דווקא העיסוק המוגבר בלימוד הגמרא תורם לגאווה ולהתנשאות על אנשים אחרים:

"כאשר חישבתי בליבי כי אנו יגיעים כל היום לאין, מפני רוב ההפסדים אשר נכנסים בנו בעבודת התלמוד, כי במעט אשר אנחנו משיגים בה אנחנו מוסיפים גאווה וגאון כפליים וכפלי-כפליים, ומגנים בעבודה את רוב בני העולם לרוב כעסינו ותאות יצרנו, וכמעט בעוונותינו הרבים נתחללה שם התורה על לומדיה, כי אומרים שלא ימצא אדם מפליג בגאווה ובגאון וכעס וזדון כאשר מפליגים בני התורה, מפני רוב השררה והגאון אשר משתררים על בני העולם, ואומרים עליהם, ארור שזה לימדו חכמה, ומה יועיל להם לימודם וחכמתם כי אם להוסיף גאווה וגאון..."

לשם תיקון המצב, כותב ר' אשר, שומה על הלומדים לעסוק ב"הפסדים אשר נכנסים בנו מחונף וגאווה וגאון וכעס", וזו הסיבה שקיצר את ספר חובות הלבבות - על מנת שיוכל להכנס למסגרת של שינון על ידי החכמים.

בשנת שע"ד הובא קיצורו של ר' אשר להדפסה בעיר פראג, על ידי ר' יעקב ב"ר אברהם כ"ץ, "מלמד בב"ה הגדול קלויז", אשר הוסיף למהדורתו הקדמה משלו. בהקדמתו המליצית כותב אף הוא, כנראה בהשפעת הקדמת המחבר, על חשיבות לימוד המוסר לצד לימוד הגמרא:

"[...] מלכי רבנן / אשר ראשם מגיע בעב הענן / החונים ולנים בעומקי ההלכה / אשר שם צוה ה' את הברכה / עובדי גלי ים הגדול והנורא / בפלפול הגמרא / והנה על ככה / לרגל המלאכה / אין להם זמן לקרא באריכות בספרי החסידים / לעתים ולמועדים / והנה הקצור הזה בו כפרים עם נרדים / [...] לקרוא בו לעתים ידועים / ובה' יהיו נושעים / כי גם את זה לעומת זה / לא ראי זה כראי זה / אלו ואלו דברי אלהים נצחיים / הכרחיים / כלחם לחיים.

בסמוך לקטע זה מובא שיר נאה, שבו הועמדו במקביל שני הדברים האחד מול השני - מצד אחד (בשיר: "שם"), ניצב לימוד הגמרא, ומן הצד השני (בשיר: "ופה") - לימוד המוסר בספר "חובות הלבבות". המסר הוא ששני החלקים נצרכים, ומה שאין בזה יש בזה. השיר מסודר לפי שערי ספר חובות הלבבות, וניתן לצרף אותו לרשימת השירים שכבר הבאנו, הרומזים לעשרת שערי הספר⁵.

⁴ י. תא-שמע, קיצור ספר חובות הלבבות לר' אשר ב"ר שלמיה מלוניל, עלי ספר, י, תשמ"ב, עמ' 13-24 (=הנ"ל, כנסת מחקרים, כרך ד', ירושלים תש"ע, עמ' 133-144).

⁵ תודתי לידידי ר' משה שפרבר על הערותיו והארותיו הטובות שהוטמעו בהערות השוליים שלהלן. את השיר העתקתי ממהדורת ונציה תט"ו, שכן מהדורת פראג לא היתה לגנד עיני. יתכן וכמה מן השיבושים שהערתי עליהם בהמשך, אינם מופיעים שם. אגב, במהדורת ונציה שובש שמו של המו"ל ומחבר ההקדמה ר' יעקב כ"ץ, ל"ריבין".

לזיהויו של יב"ף - הערת קורא על המאמר בגליון הקודם

במאמר הנ"ל כתבתי על כתב-יד "קיצור חובת הלבבות" שחיבר יב"ף, וזיהיתי אותו עם רבי יצחק ברכיה מפאנו, אך אחד הקוראים, הרב יהודה מרקסון, כתב לי כי יש בידו זיהוי שונה, ונראה כי הצדק אתו. אביא כאן את לשונו, במכתבו אלי:

"... בקובץ הסוקר (שנה א' חוברת שניה, בודפשט תרצ"ג) מובא קובץ שירים מאת רב בשם ר' ישראל ברכיה פונטאנילה, שכיחן כרב בקהילות רוויגו וריגיו, ונפטר ביום יג בטבת שנת תקכ"ג. אף הוא נוהג היה לחתום בכינוי יב"פ. הספידו הרב ישראל בנימין באסאן, עמיתו הצעיר לרבנות, וקטעים מההספד הובאו ע"י בניהו בספר הזכרון להרב יצחק ניסים [ח"ה עמ' רנה, ע"ש]. בניהו מוסר [שם עמ' רסז] כי ר' רפאל יחיאל סנגויניטי ערך עליו קינה. שתיים מתשובותיו נדפסו בספרו של רבו - שו"ת הרב"ך [סימנים לג, לח]. ראה גם בפחד יצחק [ת'] ערך תולעים בירקות, שמספר המחבר אודות סיור משותף שערכו בשנת תפ"א בגינות פירארא, והוא מציין שריב"פ היה אז מו"צ בעיר צינטו.

משמצאנו מי שנקרא בשם ישראל והשתמש בכינוי יב"פ, אין צורך להידחק ולחפש אחרים שהשתמשו בחתימה זו, מה עוד שעורכי הקובץ שהקדימו מבוא מפורט לתולדותיו, כבר ציינו כי גם הוא בא בהסכמה לספר פחד יצחק [ביום ח' באלול תק"ט, יחד עם עמיתו ברבנות ריגיו ר' ישראל בנימין באסאן] וכן שלח למחבר תשובה שנדפסה שם בערך טומאת אהל, ע"ש.

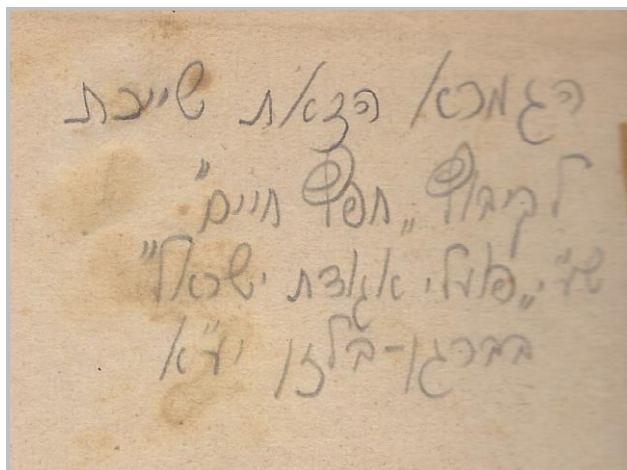
באסופות (קובץ י'), מוסר בניהו כי ריב"פ זה הביא לדפוס בויניציה בשנת תק"ד, את הספר מפתחות הזהר לחכם קדמון, וערך מחדש את המפתח ע"פ דפוסי מנטובה אמשטרדם וקושטא [מלכתחילה סודר המפתח לפי דפוס קרימונה], ומכאן אתה למד שחיבה יתירה הגה ריב"פ דנן למפתחות ולקיצורים, מה שמגביר את הזיקה ומחזק את ההשערה כי הוא המחבר של קיצור חוה"ל. אם ניקח לראיה את הניקוד המיוחד על המילה ישראל, יש לנו כבר יותר מבדל של הוכחה, שאכן זהו המחבר."

רישום מעניין על גמרא - קיבוץ "חפץ חיים" בברגן בלזן

יהודי יקר, החפץ בעילום שמו, מחזיק בספרייתו כרך מסכת בבא מציעא, שנדפסה לאחר השואה בגרמניה, באוגסבורג תש"ו.

הגמרא הייתה שייכת ל"קיבוץ חפץ חיים" של פועלי אגודת ישראל, במחנה העקורים ברגן-בלזן, כפי שמלמד הרישום הבא:

"הגמרא הזאת שייכת לקיבוץ 'חפץ חיים' שע"י 'פועלי אגודת ישראל' בברגן-בלזן יע"א"

לצד רישום זה, מופיע רישום מליצי ומבודח, המלמד כיצד התגלגלה הגמרא אל ה"קיבוץ" (בסופו של הרישום, רמז לשם הכותב):

הגמרא נמצאה בידה אחרת
אולם לנצחם זה זכור לא ילמד אלא קל
ואין אלא רמז אחר לא השתה לא אחר
אם כצנכם איבד, אולי ביתה הוגלה?
השליחם למצוא, אלא הם אחרים
הבית הזה? אחרת נמצאה נכסיה
אלא אצל אחרים נמצאה חברה בתאכזרית
כלבובך אחרת נמצאה בנך ילדה
כלשה נמצאה זה לנאסם אחרת
אחרים ואלו אחרים אחרים
אחר לנאסם לם בידה אחרת
כי אחרת בידם הם ילדי אחרים
אחרת אחרת הם בידם אחרת
אחר אחרת אחרת אחרת אחרת
אחרת אחרת אחרת אחרת אחרת
זה הם אחרת אחרת אחרת
אחרת אחרת אחרת אחרת אחרת
כצנכם איבד אחרת אחרת
הנצחית לך אחרת אחרת
אחר אחרת אחרת אחרת אחרת
אחרת אחרת אחרת אחרת אחרת
אחרת אחרת אחרת אחרת אחרת

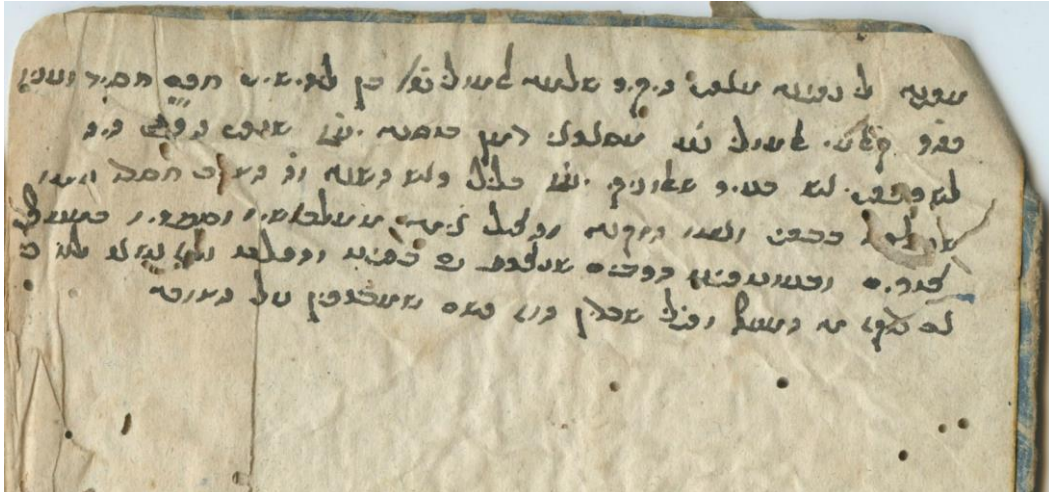
הגמרא הזאת היתה עזובה מעין כל
מיום שנדפסה עד עכשיו לא נשמע עלי'ה] קול
ואין איש למד בה לא בשבת ולא בחול
אם רצונכם לידע, איך היתה המעשה?
בשבילכם שתדעו, את הכל אעשה...
בהיותי בעיר צ. לבית המדרש נכנסתי
אבל לדאבוני הגדול הרבה התאכזבתי
כשהוצרך לתפלה בצבור כמנין עשרה
כשעה נתארכה עד שנאספו ארבעה
והספרים מאין לומד מונחים גלמודים
אעפ"י שנמצאו שם הרבה חרדים
כי בהבלי הבלים הם תמיד טרודים
ובעת שבקיבוצנו הם כולם נחוצים...
וכדי לתקן לכל הפחות גמרא אחת
לקחתי'ה] תחת זרועי והלכתי לדרכי בנחת
זה הכל מה שלכם סיפרתי
לא מקצת חסרתי ולא כלום שקרתי
רצונכם לידע מי הוא המחבר
בהזדמנות שני'ה] לכם אספר
ואם דוקא אתם רוצים לידע שמי
תחשבו כמה הוא מאה וחמישים ושש
וגם שלש מאות ושתיים עשרה

עוד שני רישומי בעלות

ידידי ר' שמואל גרינוולד זיכה אותי בעוד שני רישומי-בעלות מעניינים הנמצאים באוצרותיו.

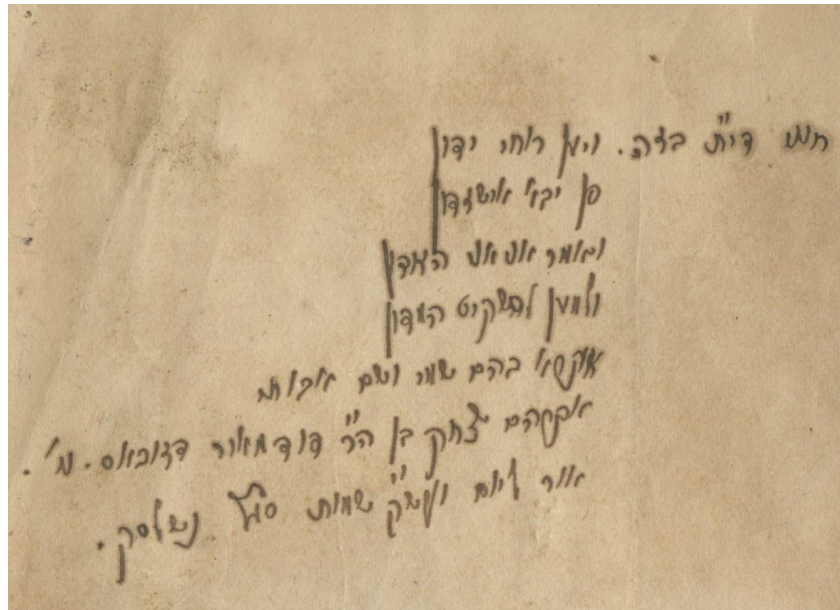
הראשון, נכתב על כריכת ספר בעיר שאלוניקי, בסביבות שנת תר"ג (הכריכה פגועה מעש ואת כמה מן המילים לא הצלחתי לקרוא בבירור):

מתנה לי נתונה מאת היקיר שלמה אלמולי נר"ו בן להישיש חכם חסיד ועניו כה"ר קאלמי אלמולי נ"ע מסאראי דמן בוסנא יע"א שנת תר"ג[?] היה לשרפת אש בעיר שאלוניקי יע"א בליל ראש השנה וה' הט[?] ב חסדו עמו[?] [--] בב[?]תי[?] ואמו הזקנה והציל איזה ממלבושיו וספריו במערת צורים, ובעונותינו הרבים שנצרך[!] גם בתינו וה[?]כלנו ולא נשאר לנו כי אם דוקא זה המערה ותל"י [ותהלה לשם יתברך] שבדין הוא כשם שמברכין על הטובה.

שלמה אלמולי מן העיר "סאראי דמן בוסנא" [=סראייבו שבבוסניה], הוא בנו של ר' קאלמי [=קלוימוס] אלמולי, שהיה תלמיד רבי יעקב פארדו [בנו של רבי דוד פארדו בעל "שושנים לדוד"] בעל "קהלת יעקב", "מנחת אהרן", "מסכנות יעקב", ועוד חיבורים. ר' שלמה ואביו הדפיסו בליוורנו בשנת תקצ"ז את הספר "מזבח כפרה" לרבי יעקב פארדו.

הרישום השני, מצטרף לאוסף רישומי-הבעלות המליציים שהבאתי ב'נוטריקון' בפעמים הקודמות:

חנני ה"ת [ה' יתברך] בזה,

ויען רוחי ידון

פן יבא איש זדון

ויאמר אני אני האדון

ולמען להשקיט המדון

אקרא בהם שמי ושמ' אבותי,

אברהם יצחק בן ה"ר דוד מאיר דזובאס נ"י

אור ליום ו' עש"ק שמות [תר]ס"ג נשלסק

הכותב, ר' אברהם יצחק דזובאס (תרמ"ה-תש"ח), תלמיד חכם וסופר פורה. ישב בנשלסק (פולין), ולאחר מכן בהולנד ובאנגליה. מחבר ספרים רבים: מלין דרבנן, מלין חדתינן, מלין יקירין, דגן בחורים, זכרון אברהם, מיקירי ירושלמי, ועוד. ראו אודותיו בספר זכרונותיו: "זכורות מנעורי ועד הנה", לונדון תש"ד.

מסע ביבליוגרפי - מאת אלי שטרן. חלק מהמידע והתמונות באדיבות "קדם" - בית מכירות פומביות בע"מ. כל הזכויות שמורות © ואין להעתיק בשום אופן ללא רשות מפורשת. תגובות, רעיונות והערות מתקבלות בשמחה, וכמובן מצטרפים חדשים לרשימת התפוצה. elishteren@gmail.com

נוטריון